

РЕЦЕНЗИЯ

за труда

„Богородичният акатист в българската църковна живопис през Възраждането”

на Елена Искърва Серева

за присъждане на образователната и научна степен „доктор”

от проф. д-р Елена Генова

Богородичният акатист е една от най-великолепните химнографски творби, посветени на Божията майка. Акатистът е и единственият познат текст с изобразителен еквивалент. Ето защо изследователите поддържат естествен интерес към него, като трудовете се занимават с литературните, богословски и иконографски проблеми. Значимостта на представената докторска теза идва от факта, че в българската наука няма цялостно изследване върху химнографския текст и неговата образна интерпретация. Ето защо и досега остават непроучени паметници от територията на България и преди всичко от епохата на Българското възраждане. Именно тези паметници на иконописта и на църковната монументална живопис са обект на настоящия текст. Значимостта на проблема и приносът на неговото проучване е свързана с една от най-важните страни на културното ни наследство от епохата на Българското възраждане – украсата на православния храм и икона и промените, които настъпват през тази епоха в монументалната живопис и в частност в цикъла към Богородичния акатист. От друга страна съвременните изследвания върху християнското изкуство отделят голямо място на откриването на прототипа на даден иконографски сюжет, неговият исторически контекст и връзките му с други културно исторически явления от дадената епоха. Това е и една от главните цели на дисертационния труд.

Ще посоча, че темата за Богородичния акатист е изключително сложна, символично и семантично натоварена и е репер за научен капацитет и висок потенциал за научни изследвания.

Представеният текст **„Богородичният акатист в българската църковна живопис през Възраждането”** съдържа 268 страници, които включват

Предговор, Увод, Три глави, Заключение, Списък на съкращенията и Списък на ползваната литература. В отделно Приложение са представени 62 илюстрации към Богородичният акатист в икони и стенописи.

В **Уводната** част в четири параграфа ясно и обосновано се уточняват задължителните за една дисертация: обект на изследване, обхват, цели и задачи и най-важното - методологическите похвати.

В **Първа глава** „Теоретична постановка на проблема” се обсъждат най-съществените проблеми като например авторство и произход на похвалния химн. Особено ценни за изследването са последващите два параграфа „Богородичният акатист в богослужебната практика на Православната църква” и „Богородичният акатист в църковното изкуство и иконография”. В тях се изследва богослужебната практика и присъствието на акатиста в Малкото повечерие, както и в Светата Четиридесетница на Великия пост. Разгледани са детайлно и задълбочено петъците, в които се чете Богородичният акатист, както съботите и неделите от Великия пост, посветени на определени събития и светци. Това има отношение към иконографската схема на Акатиста в храма и придружаващи го образи и сцени. Например Акатистовата събота на Петата седмица от Великия пост се представя чрез сцената „Покров Богородичен”. Тук е мястото да отбележим и включените в текста диаграми, схеми и таблици, които не само онагледяват, но и разширяват прочита и сложната символика и взаимовръзка с богослужението. Тази методология продължава и в останалите глави на изследването. В схемите се посочва сложната взаимовръзка на седмиците от Великия пост и честваните празници и светци в неделите. Към тях са посочени и стенописните паметници от територията на България.

Това дава основа и за проследяване на мястото на цикъла от сцени на Богородичния акатист в храмовото пространство – в притвора в късносредновековните паметници и в наоса през епохата на Възраждането.

Във **Втора глава** „Иконография на Богородичния акатист в българската църковна живопис през Възраждането” се разглеждат последователно видовете паметници, в които е включен Богородичният акатист като икони, стенописи, гравюри и ерусалимии. Представят се в отделни таблици и текстове стенописи на Самоковската, Тревненската и Банската живописни школи, както и на отделни

зографи извън тях. Всеки зограф е представен персонално. Особено приносен е вторият параграф на тази глава – моделите, които са ползвали зографите от тази епоха. Това са главно щампи, като са направени детайлни съпоставки между творба и образец. Всички щампи притежават научно описание на всяко изображение и клеймо. В последните два параграфа се разглеждат иконите и стенописите с Богородичен акатист. Отново виждаме методологичния подход на обосноваване на изображенията върху акатистната икона и богослужението от денонощния кръг, функции на акатистната икона – например в литийните шествия. Направено е пълно описание на иконите, включени в таблиците в хронологичен ред. Параграфът представлява малък корпус на иконописта. Същият е методологическият подход и към паметниците на монументалната живопис. В този докторски труд за първи път се представят в корпусен и каталожен вид всички стенописи на Акатиста, както проучени или само споменати в литературата, така и напълно неизвестни.

В тази глава авторката, за първи път, извежда типологията на Богородичния акатист като го класифицира в три групи – пълен (цялостен и класически), съкратен (частичен, сценично описателен и сценичен) и епизодичен(сюжетен).

Третата глава отново е теоретична и е посветена на богословския прочит на сцените, съставляващи цикъла на Богородичния акатист. Обяснено и изследвано е разделянето на цикъла на две части – историческа и догматическа. Всяка от 25 сцени е представена като текст –икоси и кондаци - и еквивалентната композиция, илюстрация. В изследването се тълкуват изображенията във връзка с евангелските текстове. Дават се примери с редица паметници от България и Балканите - икони и стенописи, илюстрирани ръкописи и пр.; изследват се различните типове на Св. Богородица и контекста, в който се избира модела. Изключително задълбочен и детайлен е анализът на текст и изображение в т. нар. догматическа част на Акатиста. Той представя познаването на извори като евангелски и библейски текстове, описания в ерминии и пр.

Познаването и яснотата на проблемите, които се изследват са демонстрирани от т. нар. Обобщения в края на всяка глава. Те съдържат основните изводи и тези. Същият характер носи и Заключение на труда.

Ще посоча и конкретните приноси на докторантския труд, които авторката много умело и точно е формулирала. Изследването носи интердисциплинарен

характер. За първи път цялостно и задълбочено се изследва иконографията на Богородичния акатист. Намерена и аргументирана е връзката между Богородичният акатист и богослужебното последование на св. Четиридесетница; изследвани са основните модели за изобразяване на Акатиста в българските възрожденски паметници, както и богословският анализ на тази иконография. Темата се изследва освен в икони и стенописи, така и в щампите и в ерминиите; класифицирани са иконописните паметници, а стенописните са представени във формата на корпус; идентифициран е съкратен цикъл на Акатиста през Възраждането и др.

Изложението е поднесено на висок стил, научният апарат е перфектен, ползваната литература съдържа 163 заглавия на български, на латиница, на гръцки език и електронен ресурс.

Авторефератът отразява коректно съдържанието на дисертацията. От докторантката са представени две публикации излезли от печат през 2016 и 2017 г. в реномирания научен сборник „Мисъл, слово, текст” на Университетското издателство в Пловдив. Под печат са представени 11 заглавия, но не е отбелязано къде се издават и от кого.

Имам няколко бележки към текста от формален и съдържателен характер, които ще споделя с докторантката. Основното ми възражение е към термина иконографско изображение, което е тавтология.

В заключение бих казала, че представеният труд напълно покрива изискванията за присъждането на образователната и научна степен „доктор”. Моята оценка е изцяло положителна и призовавам членовете на уважаемото жури да гласуват за присъждането на тази степен на Елена Искърва Серева.

30. 04. 2018 г.

проф. д-р Елена Генова